

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

actuele ›independents‹. Het samengaan van flexibiliteit en helder psychoanalytisch denken, vertrekkend vanuit de vraag van het kind in zijn specifieke context, vormt de kracht van deze groep en wordt in dit boek op heldere wijze in beeld gebracht. Een must voor wie met kinderen werkt.

Het antisemitisme van de psychoanalyse

Bespreking van

Hans Reijzer (2008). *Het gevaar van de Joodse erfenis — Over Freud en de psychoanalytische beweging*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

ISBN 978 90 351 3206 1, 312 pp., € 19,95

MICHEL THYS

In *Het gevaar van de Joodse erfenis* — een bijzondere en grondige studie — onderzoekt psychoanalyticus en sociaal psycholoog Reijzer het verband tussen de geschiedenis van de psychoanalytische beweging en de karakterisering van de psychoanalyse als Joods. Hij presenteert het boek als een speurtocht naar die momenten waarop het vermeend Joodse karakter in de geschiedenis van de psychoanalyse aan de orde is (p. 46). De hardnekkige koppeling van de psychoanalyse aan haar Joodse erfenis, waardoor ze als ›de Jood onder de wetenschappen‹ is behandeld, heeft tot complicaties geleid binnen de psychoanalytische wereld. Nu is er al zeer veel gepubliceerd over de rol van Freuds Joodse afkomst in de ontwikkeling van de psychoanalyse en over de reputatie van de psychoanalyse als ›Joodse wetenschap‹, maar ik meen dat deze publicatie zich in twee opzichten onderscheidt van de reeds bestaande. Ten eerste kiest Reijzer voor het perspectief van de psychoanalyse en de psychoanalytici

zelf: niet zozeer de (eventueel vijandige) houding van niet-analytici tegenover de psychoanalyse is aan de orde, maar vooral hoe analytici en hun instituten zélf met de Joodse achtergrond omgaan. Ten tweede werkt de auteur de hypothese uit dat de psychoanalytische wereld zich met name — als een tegenoverdrachtsreactie op een web van antisemitische overdrachten op de psychoanalyse — van deze achtergrond wil distantiëren, wat her en der leidt tot niet mis te verstane antisemitische attitudes en uitlatingen binnen de eigen analytische kring, soms zelfs bij haar Joodse leden. Ze ziet haar Joodse erfenis immers als een gevaar, de karakterisering van haar vak als Joods als een bedreiging, aldus Reijzer (vandaar de titel van het boek, die op het eerste gezicht wat vreemd overkomt, alsof de auteur zelf voor dat gevaar wil waarschuwen). Om te beginnen nam Freud zelf al afstand van de Joodse erfenis, door te proberen via Jung de stigmatisering van ›Joods‹ van de prille psychoanalytische beweging ongedaan te maken in de hoop zo ook door niet-Joden te worden geaccepteerd.

In drie hoofdstukken van het boek staat de Joodse stichter van de psychoanalyse centraal. Eén ervan behandelt Freuds hanteren van problemen met het Joodse in diverse Europese contacten. Hij wilde zich niet door zijn Jodendom laten dwarsbomen in het uitbouwen van *die Sache*, maar tegelijk wilde hij in zijn Jood-zijn gerespecteerd worden. Zijn correspondentie met Abraham (over Jung) is zeer illustratief voor deze ambigue houding. In een afzonderlijk hoofdstuk wordt het zogenaamd ›vriendschappelijke‹ karakter van de relatie tussen Freud en Pfister aan de orde gesteld. Reijzer ziet in Pfister, de verwaande christen die tot ergernis van Freud de psychoanalyse wilde kerstenen, vooral gemaskeerde agressie. Ook de bespreking van Freuds speculatieve ›historische roman‹ over Mozes mondt uit in diens angst dat de psychoanalyse door de afkomst van zijn ontwerper geridiculiseerd zal worden.

Alle volgende hoofdstukken gaan na hoe er internationaal met het Joodse probleem werd omgesprongen in postfreudiaanse tijden. Het interessantste en meest ontluiserende hoofdstuk vind ik dat over de IPA-congressen in Jeruzalem (1977) en in Hamburg (1985) en vooral de wijze waarop de moeizame organisatie ervan de pijnlijke geschiedenis van de Duitse psychoanalyse tijdens het nazisme weer oprakelde. Hierdoor was de IPA, die in die geschiedenis immers zelf niet vrijuit ging, gedwongen zich in weinig comfortabele en nog minder respectabele bochten te wringen. Reijzer doet het allemaal uit de doeken. De IPA komt ook in andere affaires weinig fraai naar voren en wordt in verschillende opzichten zonder meer gekarakteriseerd als antisemitisch. Want ook — om zijn eigen vel te redden — passief toekijken als er antisemitische manoeuvres werkzaam zijn waartegen men vanuit zijn positie in opstand zou kunnen komen, hoort, zo benadrukt Reijzer meermaals, onder antisemitisme. Ter illustratie wijdt hij een heel hoofdstuk aan de deelname van de IPA, als NGO, aan *The United Nations world conference against racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance* in Durban in 2001. Deze conferentie maakte zich volgens de auteur op hypocriete wijze schuldig aan antisemitisme. En hij vraagt zich af «of het pure ambitie dan wel kwaadwillendheid was van de psychoanalytische organisatie om zich in dit gezelschap te begeven, of dat het weer die krankzinnige zelfoverschatting van psychoanalytici was die denken dat ze de politiek begrijpen omdat ze soms een zinnig idee hebben van wat mensen in de behandelingsituatie beweegt» (p. 220).

Ook drie andere incidenten die stenen bijdragen aan de Joodse psychoanalytische mozaïek die dit boek vormt, komen aan bod. Er zijn de grove antisemitische uitspattingen van de Brits-Pakistaanse Masud Khan, het enfant terrible en lange tijd hoog gewaardeerde lid van de Britse psychoana-

lytische wereld. Er is de blunder van de van oorsprong Letse Jood Meltzer in een interview in de *Revue Belge de Psychanalyse*. En uitvoerige aandacht gaat naar de lezing naar aanleiding van Freuds honderdvijfentwintigste geboortedag in 2001 door de Palestijnse Arabier Edward Said die oorspronkelijk in Wenen was gepland maar uiteindelijk in Londen plaatsvond. Hier krijgen Bollas en het Londense Freudmuseum een veeg uit de pan. Het is interessant te lezen hoe deze kwestie illustratief is voor het soms moeilijk te ontwarren «anti-Israëlisme» en antisemitisme. Volgens Reijzer gebruikte Said het Jood-zijn van Freud als anti-Israëliësch wapen.

Het psychoanalytisch antisemitisme komt onaangenaam dichtbij in het hoofdstuk waar enkele Nederlandse situaties ontrafeld worden. Het gaat over twee splitsingen in de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse (NVPA), de eerste in 1947 waaruit het Nederlands Psychoanalytisch Genootschap (NPG) ontstond, de tweede in 2005 waardoor de Nederlandse PsychoAnalytische Groep (NPAG) het licht zag. In beide splitsingen lagen anti-Joodse houdingen aan de basis of speelden er een belangrijke rol in. De eerste splitsing vloeyde grotendeels voort uit interne spanningen over het al dan niet toelaten van Duits-Joodse vluchtelingen uit nazi-Duitsland. Met betrekking tot zijn bespreking van de tweede splitsing laat Reijzer niet na de restrictieve voorwaarden van NVPA-bestuur om de betreffende archiefstukken te mogen gebruiken voor zijn onderzoek te vermelden, voorwaarden die hem deden besluiten er geen gebruik van te maken en zijn informatie elders in te zamelen. De wijze waarop Reijzer zijn bronnen aanwendt en vermeldt komt in het hele boek betrouwbaar over en dat geldt ook voor dit hoofdstuk. Zijn bewering dat hij, als hij het officiële archief van de NVPA had kunnen inkijken, in grote lijnen tot hetzelfde verhaal was gekomen, is echter loos omdat hij dat archief nu eenmaal niet heeft ingekeken en dus ook niet kan weten wat

het allemaal bevat. Dit belet hem niet zijn minutieuze beschrijving te geven van de gebeurtenissen, die in gang worden gezet door de 'hevige antisemitische oprispingen' van Verhage, waarop protest komt van een aantal leden. De distantiëring door het bestuur van Verhages uitlating kan de verdeeldheid daaromtrent niet wegnemen en door inmenging van het bestuur van de opleidingscommissie geraakt het eigenlijke probleem van het antisemitisme verstrengeld met en verdoezeld door discussies over opleidingskwesaties. De spanningen stijgen, het bestuur treedt af, het nieuwe bestuur komt in conflict met het bestuur van de opleidingscommissie, er is een bemiddelingspoging door de IPA, maar alles resulteert in het zich afscheuren van een groep leden — met als kern het voormalige bestuur van de opleidingscommissie — in de NPAG, die zeer snel door de IPA wordt erkend. Reijzer citeert uit diverse stukken, noemt collega's bij naam en toenaam, waarmee wellicht niet alle betrokkenen akkoord en gelukkig zullen zijn. Over persoonlijke betrokkenheden en concrete details kan ik niet oordelen. Maar wat Reijzer overtuigend aantoont, en daar gaat het om, is dat ook hier, zoals elders, mechanismen hebben gespeeld die maken dat de analytische wereld zelf zich van het Joodse distantieert, of de verdeeldheid in deze in haar eigen rangen niet onder controle krijgt en er dus niet in slaagt het 'interne' antisemitisme te overwinnen. Dat is een vervelende, maar legitieme en interessante visie. Reijzer schreef een krachtig en moedig sociaalpsychologisch en historisch werkstuk, dat wat stroef op gang komt maar gaandeweg de lezer bij de lurven vat. Om een dergelijke aanklacht vol te houden en stevig te onderbouwen zijn ergernis en diepe verontwaardiging nodig. Reijzer is goed in beide, maar verliest zich er niet in. Men kan opperen dat hij de problemen van de psychoanalyse met het Joodse, door er zich zo op te focussen, buiten proportie uitvergroot. Maar is zo'n 'uitvergroting' niet nodig om het belang van een veelal verbor-

gen problematiek aan het licht te kunnen brengen? Niettemin blijf ik met de vraag zitten of de typering van de psychoanalyse als 'vreemd' in die mate is toe te schrijven aan haar Joodse erfenis als Reijzer doet. Heeft het subversieve van de psychoanalyse niet veeleer te maken met haar focus op het onbewuste, op de subversieve krachten in onszelf (waarvan antisemitisme dan als één exponent opgevat kan worden)? Is het al te centraal stellen van het Joodse op zich al geen tegenoverdrachtsreactie, zij het op antisemitische toestanden die werkelijk bestaan en die het ongetwijfeld verdienen aangeklaagd te worden? Ik vraag me dan ook af of er in het boek geen verwarring ontstaat tussen de antisemitische bejegening op zich van de psychoanalyse, waarvan ook de psychoanalyse zelf inderdaad niet vrij is, en het zien van haar 'vermeende Joodse karakter' als verklaring van haar maatschappelijk en wetenschappelijk isolement. Zijn de in het boek beschreven incidenten en affaires gevolgen van de Joodse connectie die de psychoanalyse sowieso met zich meedraagt, of 'gewoon' van hardnekkig, institutioneel moeilijk te controleren antisemitisme in de analytische kringen zelf? Maar wat ik verwarring noem, is wellicht het oogmerk van dit boek, namelijk dat het beide pistes met elkaar wil verbinden. Blijft de vraag: wat is nu dat Joodse karakter van de psychoanalyse? Het is mijn indruk dat de hardnekkigheid van de reeds bij Freud aanwezige ambiguïteit hieromtrent ook in dit boek nog eens wordt bevestigd. Enerzijds wordt dat Joodse karakter voortdurend voorzien van het predikaat 'vermeend', wat het werkelijke bestaan ervan sterk relativiseert, anderzijds heet het dat de innerlijke logica van de psychoanalyse wel degelijk haar wortels heeft in een Joodse manier van denken (p. 15-16, 43-44). Reijzer lijkt tegelijk te zeggen 'Waarom zijn jullie bang om voor jullie Joodse erfenis uit te komen?' en 'Natuurlijk is de psychoanalyse niet Joods.' Dat het boek deze vragen oproept, toont aan dat het voor psychoanalytici en hun organisaties belangrijke en

gevoelige thema's behandelt. Daarom hoop ik dat het ijverig gelezen zal worden en de analytische wereld het debat niet uit de weg gaat. Eén ding is zeker, zij het voor Reijzer naar eigen zeggen lastig te aanvaarden: analytici zijn heel gewone mensen (p. 148).

Mentaliseren: zoektocht naar een vertaling

Bespreking van

.....
Annelies Verheugt-Pleiter, Marcel Schmeets & Jolien Zevalkink (2005). *Mentaliseren in de kindervertherapie* — *Leidraad voor de praktijk*. Assen: Koninklijke Van Gorcum. ISBN 978 90 232 4160 7, 177 pp., € 28,80

.....
PATRICK MEURS

Mentaliseren in de kindervertherapie is een niet te missen boek voor wie actuele evoluties in de analytische kindervertherapie wil volgen. Onderzoekers en ervaren klinici van het Nederlands Psychoanalytisch Instituut zorgen voor een goede vertaling van de 'reflective functioning and mentalisation' naar de kindervertherapiepraktijk. Dit werk uit 2005 heeft zijn weg gevonden naar kindervertherapeuten, en het is inmiddels verschenen in Engelse vertaling, voorzien van een lovend voorwoord door Peter Fonagy. Dat alleen al pleit voor de kwaliteit ervan. Een 'late' bespreking, anno 2008, maakt het mogelijk om naast inhoud en verdienste van het boek ook stil te staan bij enkele moeilijke aspecten en noodzakelijke verdere stappen.

In het hoofdstuk over theoretische concepten (Schmeets) lezen we dat mentaliseren voorafgaande stappen vergt: het mogelijk maken van primaire affectbeleving en van secundaire affectrepresentaties. Deze stappen worden normaal gesproken in de

vroege moeder-kindrelatie gezet; bij bepaalde patiënten zijn ze grondig verstoord. Ontwikkelingspsychologisch situeert het ontstaan van voorstellingen en van affecten zelfregulatie zich in de periode waarin ook gehechtheid tot stand komt. Ook affectieve afstemming, inleving en empathie zijn ermee verbonden. In de huidige modellen van relationeel ingebedde affectregulatie worden moeder en baby als twee actieve participanten beschreven. Het verband tussen 'wederzijds markeren', 'interactieve representatielussen', 'dyadische expansie van de bewuste ervaring' (Tronick) enerzijds, en de 'actual, pretend, integrated mode of functioning' anderzijds is zeer boeiend.

Als doelgroep voor 'mentaliseren bevorderende kindervertherapie' (MBKT) schuiven Zevalkink en Schut kinderen naar voren die nauwelijks of niet mentaliseren ('mentale-processtoornis'). Het deficitmodel staat voorop. Een ander niveau van MBKT (meer neurotisch, 'internalisatiestoornis') wordt wel gesuggereerd maar niet uitgewerkt. Dat komt doordat de 'mentalization based treatments' van de groep rond Fonagy oorspronkelijk ontwikkeld zijn voor pre-neurotische niveaus, meer bepaald volwassen borderlinepatiënten.

In het hoofdstuk over behandelstrategieën maakt Verheugt-Pleiter duidelijk dat dit boek gaat over de mentale-processtoornissen van de preneurose. Daarbij moet men ondersteunend werken aan het ontstaan van complexere mentale representaties. Affect(h)erkenning, affectinterpretatie en affectexpressie worden stapsgewijs mogelijk gemaakt om de kloof te dichten tussen affect en representatie of te komen tot het doorbreken van 'under-processed affectivity'. De therapeut helpt het kind controle te verwerven over/tot modulatie te komen van automatische en weinig gereguleerde reacties (Bleiberg). Het herstel van een coherent zelf, met daarin een 'true mentalizing self', vergt een ontwikkelingsgerichte opbouw van affectregulatie. Dat de auteurs van MBKT te rade gaan bij namen als